

ОБЛІКОВО-АНАЛІТИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВА

Н.С. Акімова, О.В. Топоркова, Т.О. Євлаш

Розглянуто потенційні зовнішні та внутрішні загрози економічної безпеки підприємства. Розкрито методи оцінювання рівня економічної безпеки підприємства. Визначено завдання системи економічної безпеки підприємства, принципи її побудови та елементи. Подано функціональні складові економічної безпеки підприємства. Визначено, що найважливішим етапом забезпечення економічної безпеки підприємства є стратегічне планування та прогнозування його економічної безпеки.

Ключові слова: економічна безпека, стратегічне управління, податок, податкова система, статистика, фінансова звітність, комерційний кредит, ризик, фінанси.

УЧЕТНО-АНАЛИТИЧЕСКОЕ ОБЕСПЕЧЕНИЕ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ ПРЕДПРИЯТИЯ

Н.С. Акимова, Е.В. Топоркова, Т.А. Евлаш

Рассмотрены потенциальные внешние и внутренние угрозы экономической безопасности предприятия, раскрыты методы оценивания уровня экономической безопасности предприятия. Определены задачи системы экономической безопасности предприятия, принципы построения и элементы. Представлены функциональные составляющие экономической безопасности предприятия. Определено, что важнейшим этапом обеспечения экономической безопасности предприятия является стратегическое планирование и прогнозирование его экономической безопасности.

Ключевые слова: экономическая безопасность, стратегическое управление, налог, налоговая система, статистика, финансовая отчетность, коммерческий кредит, риск, финансы.

ACCOUNTING AND ANALYTICAL PROVIDING OF THE ENTERPRISE'S ECONOMIC SAFETY

N. Akimova, O. Toporkova, T. Yevlash

Potential external and internal threats of the enterprise's economic security are considered in the article. Estimating methods for the level of enterprise's economic security are described. The tasks of the enterprise's economic security

system, principles of construction and elements are defined. Functional components of enterprise's economic security are presented. It is concluded that the most important stage in ensuring of enterprise's economic security is strategic planning and forecasting its economical security. Measures have been identified to ensure the enterprise's economic security, allowing to prevent or minimize the negative impact of external and internal threats and their consequences. The enterprise's economic security's notion is developing in the article. The enterprise's economic security is the state of its security against the negative influence of external and internal threats, negative factors, which ensures the stable implementation of the main commercial interests and goals. The basic steps of the economic security's algorithm are defined in the article. It was found that system of economic security is effective when it is providing by following principles: legality; rights and freedom of citizens; centralized management; competence; confidentiality; reasonable sufficiency, compliance with external and internal security threats; integrated use of property and funds; autonomy and responsibility for security; advanced logistics equipment; corporate ethics; coordination and cooperation with the authorities and management. Constructing algorithm of economic security system should include the following steps: the study of business enterprise specifics, the market segment which it occupied, staffing, introduction with the staff of the company; analysis of external and internal threats to enterprise economy, obtaining information about crisis situations arising before, causes and their results; audit of existing (previously entered) measures to ensure security and analysis of their compliance identified threats; design a new economic security system; plan to address identified in the audit observations; proposals to improve of economic security system, all kinds of calculations necessary additional resources; planned monthly cost (budget) to ensure the functioning of economic security; approval of the head of the enterprise model of the new economic security system and budget for its support; a direct construction of economic security system; expert evaluation of effectiveness constructed of economic security system, bringing it to perfection.

Keywords: economical security, strategic management, tax, tax system, statistics, financial reporting, commercial credit, risk, finance.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Основою економічного благополуччя будь-якого суб'єкта господарської діяльності є не тільки прибуток, але й безпека. Тому в сучасних умовах господарювання істотно зростає роль звітних даних як джерела достовірної й об'єктивної інформації про фінансово-господарську діяльність. На наш погляд, виникає потреба взаємозалежного вирішення проблем забезпечення економічної безпеки й використання достовірної й релевантної обліково-аналітичної інформації. Аналіз літературних джерел свідчить про необхідність розробки механізму використання обліково-аналітичної інформації в системі забезпечення економічної безпеки бізнесу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Процес забезпечення економічної безпеки підприємства став предметом дослідження багатьох вітчизняних і зарубіжних науковців. Концептуальні основи сутності та теорії управління безпекою підприємства в умовах ринкової економіки розглядаються в наукових працях вітчизняних і зарубіжних учених-економістів: О.І. Барановського, І.А. Бланка, С.Ю. Глазьева, К.С. Горячевої, О.А. Груніна, Г.В. Козаченко, С.Н. Кудряшова, А.М. Єрмошенко, Р.С. Папехіна, В.І. Мунтіян, Т.О. Маглакелідзе, Ю.Г. Кім, Ю.Б. Кракос, Т.Ю. Загорельської, М.В. Ромашко, Ф. Блау, В.В. Орлової, Л.С. Мартюшевої, С.В. Глущенко, В.Н. Черкасова, Дж. Тобина, А. Мура, М. Михалик, К. Хиарндена. Проте, незважаючи на численні праці у сфері управління безпекою підприємства, все ж такі залишаються невирішеними деякі питання. Аналіз наукової літератури підтверджує необхідність розробки механізмів використання обліково-аналітичної інформації в системі забезпечення економічної безпеки підприємства.

Мета статті – аналіз наукових публікацій, поглиблення теоретичних знань щодо проблем управління економічною безпекою підприємства та розробки практичних рекомендацій із удосконалення процесу управління фінансовою безпекою підприємства та механізму використання обліково-аналітичної інформації в системі забезпечення економічної безпеки підприємства.

Виклад основного матеріалу дослідження. Наявність значної кількості загроз вимагає розробки заходів щодо забезпечення фінансово-економічної безпеки підприємства, призначення яких – аналіз зовнішніх і внутрішніх загроз, оцінювання наслідків їхнього впливу на фінансову діяльність підприємства та формування комплексу превентивних управлінських рішень, які дозволяють підвищити швидкість адаптивної реакції на негативні впливи зовнішнього середовища.

На наш погляд, економічна безпека підприємства це матеріальна база підприємства загалом; стан підприємства, за якого використання найефективніших корпоративних ресурсів дозволяє захистити підприємство від загроз або непередбачених обставин (негативний вплив зовнішніх та внутрішніх загроз), а також забезпечує досягнення мети бізнесу в умовах конкуренції та ризиків.

Глобалізація ринку капіталів на сучасному етапі розвитку вимагає подання об'єктивної та докладної фінансової інформації, передбачає умови зіставлення цієї інформації на міжнародному рівні. Національні стандарти бухгалтерського обліку повинні відповідати вимозі зіставлення з міжнародними стандартами. У свою чергу, у зв'язку із впровадженням МСФЗ у практику обліку виникає

необхідність досліджувати питання забезпечення інформаційної безпеки бізнесу.

Головними завданнями економічної безпеки підприємства є гарантована стабільність і висока ефективність його функціонування й забезпечення високого потенціалу розвитку за сучасних умов і в перспективі.

Концепція системи забезпечення економічної безпеки підприємства є складовою частиною загальної концепції підприємства. Сьогодні свідчить, що найбільшої актуальності набувають завдання аналізу та прогнозування банкрутства підприємств саме з позиції економічної безпеки.

У свою чергу концепція економічної безпеки підприємства має:

- відповідати економічним цілям розвитку підприємства;
- визначати центри виникнення небезпек, погроз і ризиків;
- розкривати склад основних об'єктів економічної безпеки;
- містити чіткі принципи системи управління для досягнення поставлених цілей і запобігання або подолання можливих небезпек, погроз і ризиків;
- визначати місце кожної функції управління в системі забезпечення економічної безпеки;
- орієнтувати на поглиблення інтеграційних процесів в управлінні;
- формувати алгоритм розрахунку показників економічної безпеки;
- створювати систему моніторингу параметрів економічної безпеки;
- обробляти результати моніторингу тощо.

Підприємство, зіткнувшись із фінансовими труднощами, повинне дати оцінку ситуації, що склалася й оцінивши ступінь своїх фінансових проблем, ухвалити рішення щодо подальшого функціонування, вжити заходи щодо запобігання банкрутства або ухвалити рішення щодо ліквідації підприємства.

На наш погляд, такий підхід до побудови концепції системи забезпечення економічної безпеки підприємства є обмеженим і вимагає розробки заходів щодо недопущення банкрутства.

При цьому першочергового значення набуває необхідність цілісної інформаційної системи, що відповідає стратегії управління підприємством (ризик в управлінні).

Оскільки динамічність зовнішнього та внутрішнього середовища підприємства потребує постійних змін у структурі управління, і, як наслідок, його інформаційної складової, що призводить до збільшення обсягу прийнятих управлінських рішень і

зростання обсягів інформації. Обліково-аналітична інформація дозволяє діагностувати поточну діяльність підприємства з огляду на всі ризики, ідентифіковані та оцінені системою бухгалтерського обліку, і передбачати майбутній розвиток з огляду на прогнозні розрахунки.

Потреба в забезпеченні обліково-аналітичної інформації сьогодні ускладнена низкою чинників: невідповідність обліково-аналітичної інформації, що формується в системі бухгалтерського обліку й звітності якісним характеристикам інформації для цілей управління підприємством; фрагментарне подання бухгалтерським обліком обліково-аналітичної інформації для цілей управління; використання різних методологічних прийомів (у т.ч. гостра проблема ідентифікації й оцінювання ризиків у системі бухгалтерського обліку), що призводить до неможливості порівняння даних бухгалтерського обліку з даними інших звітних періодів, так і з даними звітності інших підприємств, що робить дані бухгалтерської звітності непридатними для макроекономічних розрахунків тощо.

Інтегрована обліково-аналітична система підприємства включає такі складові, як система бухгалтерського фінансового та управлінського обліку, система податкового та екологічного обліку, соціального обліку, а також система внутрішнього контролю. Синтез перерахованих вище елементів, об'єднання методологічного та організаційного аспектів, дозволить змінити методологію економічної безпеки підприємства, в основі якої буде сформована концепція інтегрованої обліково-аналітичної системи підприємства, спрямована на підвищення її ефективності й результативності. Ця концепція має враховувати погляди на сутність і характер змін, що відбуваються в ризиковому економічному середовищі, національній економічній системі. На думку І.А. Белоусової, «концепція системи економічної безпеки – це реальні погляди на побудову, організацію, управління та механізми забезпечення економічної безпеки підприємства і його розвитку» [1].

При цьому вважаємо виправданим зауваження І.А. Лубенець, що розвиток системи управління станом економічної безпеки повинен здійснюватися на основі інтеграції управлінських функцій – планування, обліку, контролю, аналізу, регулювання [2].

Завдання для них мають формуватися з розрахунком на їхній взаємозв'язок і спільну цільову орієнтацію на створення умов безпечного функціонування підприємства й досягнення стратегічних цілей підприємства.

Таким чином, забезпечення економічної безпеки підприємства передбачає регулювання таких основних напрямів – безпеки фінансового менеджменту й кадрів; культури безпеки; безпеки

інформації й прийняття рішень; забезпечення безпеки виробництва; юридичної безпеки; фінансової безпеки; безпеки проведення розвідки тощо.

На наш погляд, система економічної безпеки підприємства надає комплекс організаційно-управлінських, технічних, профілактичних і пропагандистських заходів, спрямованих на якісну реалізацію захисту інтересів підприємства від зовнішніх і внутрішніх загроз.

Фінансова безпека підприємства має складну структуру, яка визначається складністю його фінансових відносин як всередині самого підприємства, так і зі суб'єктами зовнішнього середовища.

З огляду на вищезазначене запропоновано структурувати фінансову безпеку відповідно до видів фінансової діяльності підприємства та виокремлювати такі складові (рис. 1).

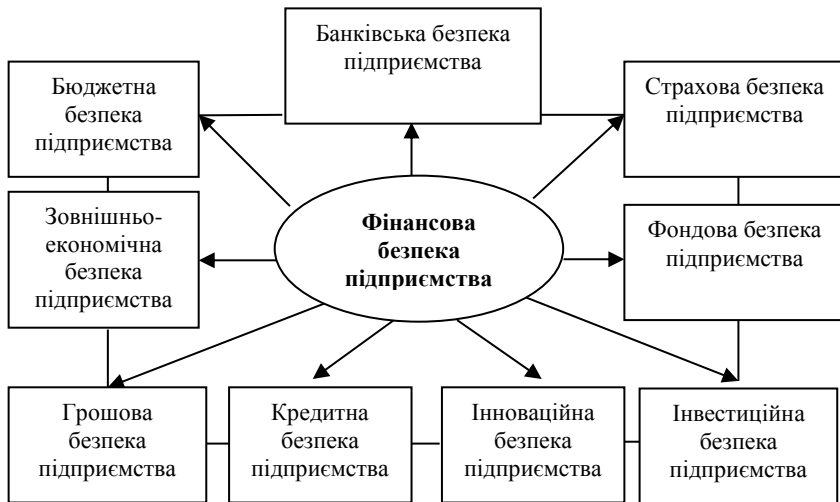

Рис. 1. Функціональна структура фінансової безпеки підприємства

Параметри кожної складової фінансової безпеки підприємства мають забезпечити її збалансованість, а їх значення мають бути достатніми для забезпечення належної стійкості системи до дії внутрішніх та зовнішніх загроз.

До внутрішніх загроз фінансової безпеки доцільно відносити: недосконалість і незавершеність національного законодавства у фінансово-кредитній сфері; відсутність достатнього фонду

золотовалютного запасу; низький рівень інвестиційної діяльності; неефективність податкової системи; недосконалість бюджетної системи, надмірні державні витрати та дефіцит державного бюджету; високий рівень інфляції; зростання тіньової економіки; необґрунтована підтримка курсу національної грошової одиниці; платіжна криза; значна заборгованість у виплаті заробітної плати, пенсій та інших соціальних виплат; неповноцінність фондового ринку; нерозвиненість страхового ринку; слабкість банківської системи; зростання внутрішнього боргу країни (рис. 2).

Рис. 2. Внутрішнє коло фінансової безпеки суб'єкта господарювання

Можна виокремити такі зовнішні загрози: значне від'ємне зовнішньоторговельне сальдо; залежність реформування економіки країни від отримання іноземних кредитів та іншої закордонної допомоги; зростання зовнішнього державного боргу та нераціональне використання закордонних кредитів; втручання міжнародних

фінансових організацій у національну фінансово-кредитну сферу; залежність вітчизняного фінансового ринку від світового; дефіцит платіжного балансу країни.

На рис. 3 наведені суб'єкти, які несуть загрозу фінансовій безпеці підприємства ззовні. Суб'єкт господарювання діє в тому правовому-фіскальному режимі, що задає держава, яка так само регулює діяльність фінансово-кредитних установ, страхових організацій, інших підприємств і організацій.

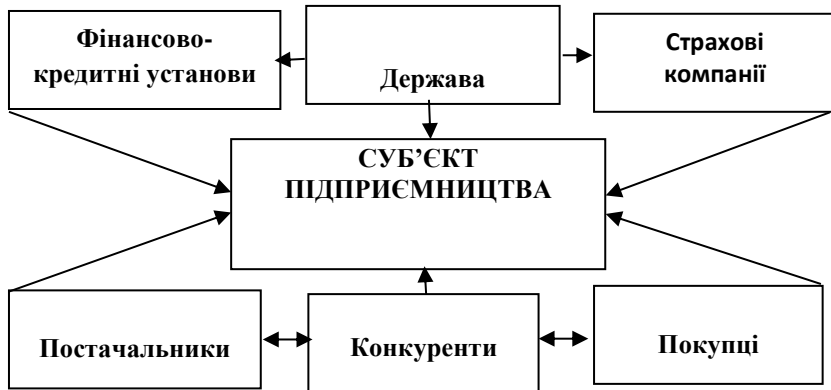

Рис. 3. Зовнішнє коло фінансової безпеки суб'єкта господарювання

Місце управління фінансовою безпекою в загальній ієрархічній системі управління фінансовою безпекою підприємств складається з: управління безпекою підприємства; управління економічною безпекою; управління фінансовою безпекою.

До основних завдань системи економічної безпеки підприємства належать:

- захист законних прав та інтересів підприємства і його співробітників;
- збирання, аналіз, оцінювання даних і прогнозування розвитку;
- вивчення партнерів, клієнтів, конкурентів, кандидатів на роботу;
- своєчасне виявлення можливих прагнень до підприємства і його співробітників з боку джерел зовнішніх загроз безпеки;
- недопущення проникнення на підприємство структур економічної розвідки конкурентів, організованої злочинності та окремих осіб із протиправними намірами;
- протидія технічному проникненню в злочинних цілях;

- виявлення, попередження та припинення можливої протиправної й іншої негативної діяльності співробітників підприємства на шкоду його безпеки;
- захист співробітників підприємства від насильницьких зазіхань;
- забезпечення схоронності матеріальних цінностей і відомостей, що становлять комерційну таємницю підприємства;
- здобування необхідної інформації для вироблення найбільш оптимальних управлінських рішень із питань стратегії й тактики економічної діяльності компанії;
- фізична й технічна охорона будинків, споруджень, території й транспортних засобів;
- формування серед населення й ділових партнерів позитивної думки про підприємство, що сприяє реалізації планів економічної діяльності й статутних цілей;
- відшкодування матеріального й морального збитку, завданого в результаті неправомірних дій організацій і окремих осіб;
- контроль за ефективністю функціонування системи безпеки, удосконалювання її елементів.

З урахуванням перерахованих завдань, умов конкурентної боротьби, специфіки бізнесу підприємства будується його система фінансово-економічної безпеки. Необхідно відзначити, що система економічної безпеки кожного підприємства за своєю сутністю є індивідуальною. Більше того, її повнота та дієвість багато в чому залежать від наявної в державі законодавчої бази, суми коштів, що виділяється керівником підприємства, матеріально-технічних і фінансових ресурсів, розуміння кожним із співробітників важливості забезпечення безпеки бізнесу, а також від знань і практичного досвіду начальника системи економічної безпеки, що безпосередньо займається побудовою та підтримкою в «робочому стані» самої системи.

З'ясовано, що ефективною є побудова системи економічної безпеки підприємства за умов дотримання таких принципів: законності; прав і волі громадян; централізованого управління; компетентності; конфіденційності; розумної достатності, відповідності зовнішнім і внутрішнім загрозам безпеки; комплексного використання цінностей і грошових коштів; самостійності й відповідальності за забезпечення безпеки; передового матеріально-технічного оснащення; корпоративної етики; координації і взаємодії з органами влади та управління.

Вважаємо, що найбільш значущі елементи системи економічної безпеки підприємства доцільно поділяти на 4 основні блоки:

1-й блок – захист комерційної таємниці й конфіденційної інформації;

2-й блок – комп'ютерна безпека; внутрішня безпека; безпека будинків і споруджень; фізична безпека; технічна безпека; безпека зв'язку; безпека господарсько-договірної діяльності; безпека перевезень вантажів і осіб; безпека рекламних, культурних, масових заходів, ділових зустрічей і переговорів; протипожежна безпека; екологічна безпека; радіаційно-хімічна безпека; конкурентна розвідка; інформаційно-аналітична робота;

3-й блок – пропагандистське забезпечення, соціально-психологічна, попереджувально-профілактична робота серед персоналу та його навчання з питань економічної безпеки;

4-й блок – експертна перевірка механізму системи безпеки.

У свою чергу, алгоритм побудови системи економічної безпеки має містити в собі такі етапи:

- вивчення специфіки бізнесу підприємства, займаного ним сегмента на ринку, штатного розкладу, знайомство з персоналом компанії;

- аналіз зовнішніх і внутрішніх загроз економіці підприємства. Одержання інформації про кризові ситуації, які виникли раніше, причини і їх результати;

- проведення аудиту наявних (раніше введених) заходів із забезпечення безпеки та аналіз їхньої відповідності виявленим загрозам;

- моделювання нової системи економічної безпеки підприємства;

- план усунення виявлених у процесі аудиту зауважень;

- пропозиції щодо вдосконалювання системи економічної безпеки, розрахунок усіх видів необхідних додаткових ресурсів;

- плановані щомісячні витрати (бюджет) на забезпечення функціонування системи економічної безпеки;

- затвердження керівником підприємства моделі нової системи економічної безпеки та бюджету на її підтримку;

- безпосередня побудова системи економічної безпеки підприємства;

- експертна оцінка дієвості побудованої системи економічної безпеки, доведення її до досконалості.

Для формування служби безпеки підприємства мають бути сформовані як завдання служби безпеки загалом, так і завдання кожного з підрозділів служби. Крім того, мають братися до уваги

методи оптимізації складу служби безпеки, шляхи зниження витрат на утримання служби та створення режимів безпеки.

У економічно розвинених країн загальноприйнятою нормою відрхувань на режим безпеки підприємства є від 5 до 15% (у деяких країнах до 18–20%) прибутку підприємства до нарахування податків. Амплітуда в 10% виникла через різні умови функціонування бізнес структур у різних країнах. Так, для Швейцарії витрати на безпеку підприємства, як правило, становлять 5–6%, а в Японії їх значення становить близько до 16–18%.

Крім того, витрати на забезпечення безпеки можуть бути різними в різні періоди часу навіть на одному підприємстві, оскільки існує їх пряма залежність від обсягу та складності завдань, що вирішуються. Певні корективи вносять і умови всередині підприємства.

Зазначимо, що витрати на організацію ефективно працюючої служби безпеки можна істотно знизити шляхом підбору висококваліфікованих фахівців служби безпеки; вихованням у співробітників особистої зацікавленості в безпеці підприємства; залученням інших співробітників до вирішення питань безпеки, особливо в тих випадках, коли їхні функціональні обов'язки переплітаються із завданнями економічної безпеки; упровадженням на фірмі технічних засобів захисту інформації (охорони, аудіо- і відеоспостереження й контролю); організацією тісного співробітництва з фірмами, що професійно працюють у сфері захисту бізнесу.

Варто відзначити, що для досягнення найбільш високого рівня економічної безпеки підприємство має стежити за забезпеченням максимальної безпеки основних функціональних складових системи економічної безпеки. До функціональних складових економічної безпеки відносять сукупність основних напрямів його економічної безпеки, що істотно відрізняються один від одного за своїм змістом й виокремлюють такі функціональні складові: фінансову; інтелектуальну й кадрову; техніко-технологічну; політико-правову; екологічну; інформаційну; силову.

Для забезпечення економічної безпеки підприємство використовує сукупність корпоративних ресурсів (фактори бізнесу, використовувані власниками й менеджерами підприємства для виконання цілей бізнесу): ресурс капіталу; ресурс персоналу; ресурс інформації й технології; ресурс устаткування; ресурс прав.

Дотримуємося думки, що найважливішим етапом забезпечення економічної безпеки підприємства є стратегічне планування та прогнозування його економічної безпеки, оскільки цей етап містить у

собі розробку стратегічного плану забезпечення економічної безпеки підприємства. У зазначеному документі необхідно задати якісні параметри використання корпоративних ресурсів підприємства в сполученні з його організаційно-функціональною структурою й взаємозв'язками структурних підрозділів, а також деякі кількісні орієнтири забезпечення функціональних складових і економічної безпеки підприємства загалом.

У подальшому після розробки стратегічних планів діяльності підприємства необхідно провести оперативне оцінювання рівня забезпечення та поточне тактичне планування економічної безпеки підприємства. Аналіз рівня економічної безпеки підприємства проводиться на основі оцінювання ефективності із запобіганням збитків і розрахунку функціональних і сукупних критеріїв економічної безпеки підприємства.

Визначено, що поточне планування економічної безпеки підприємства здійснюється на основі розробки декількох альтернативних сценаріїв розвитку ситуації та розрахунку значень сукупного критерію економічної безпеки за кожним з них. Після вибору за результатами розрахунків кращого варіанта й аналізу інших складають оперативні рекомендації з поточного планування діяльності підприємства. Ці рекомендації не носять, на відміну від стратегічних, довгострокового характеру та не тільки задають якісні орієнтири поточної діяльності підприємства, але й містять кількісні завдання.

На основі оперативної оцінки рівня економічної безпеки підприємства й вироблених рекомендацій здійснюється оперативне планування фінансово-господарської діяльності підприємства, після чого проводиться практична реалізація розроблених планів.

У процесі фінансово-господарської діяльності підприємства з'являється інформація для аналізу стану його економічної безпеки. На основі цієї інформації оцінюються функціональні та сукупні критерії економічної безпеки підприємства, їхнього відхилення від планових значень, аналізуються причини виникнення цих відхилень. Після цього виробляються рекомендації з корегування набору корпоративних ресурсів, систем стратегічного й поточного планування фінансово-господарської діяльності підприємства, а також системи оперативного керування його діяльністю. Корегування можуть вноситися й у систему планування економічної безпеки підприємства.

Забезпечення економічної безпеки підприємства являє собою єдиний організаційно-технічний комплекс, у ході формування якого розробляється концепція забезпечення безпеки або політика безпеки. Політика економічної безпеки визначає правильний із погляду

організації спосіб використання комунікаційних і обчислювальних ресурсів, правила доступу на об'єкт, правила обігу з конфіденційною інформацією, а також процедури запобігання порушень режиму безпеки й реагування на них.

Висновки. Таким чином, на підставі проведеного дослідження нами зроблено висновок, що в умовах ринкової економіки України та пов'язаним із цим загостренням конкурентної боротьби все більше уваги приділяється впливам кризових явищ зовнішнього середовища. Зазначені умови можуть негативно впливати на внутрішнє оточення підприємств, а також спричинювати появу відповідних загроз. Саме тому важливим постає проблема визначення фінансово-економічної безпеки підприємств як самостійної категорії, а також її ефективного управління.

Список джерел інформації / References

1. Белоусова І. А. Управлінський облік – інформаційна складова економічної безпеки підприємства : монографія / І. А. Белоусова. – К. : Дорадо-Друк, 2010. – 432 с.

Belousova, I.A. (2010), *Management Accounting - Information component of economic security: monograph* [Upravlins'kyu oblik – informatsiyna skladova ekonomichnoyi bezpeky pidpryyemstva monografiya], Dorado-Druk, Kiev, 432 p.

2. Лубенець І. О. Концептуальні підходи до формування системи економічної безпеки підприємства / І. О. Лубенець // Вісник ЖДТУ. – 2012. – № 4(62). – С. 25–30.

Lubenets', I.O. (2012), "Conceptual approaches to formation of the system of economic security" ["Kontseptual'ni pidkhody do formuvannya systemy ekonomichnoyi bezpeky pidpryyemstva"], Visnyk ZhDTU, No. 4(62), pp. 25-30.

3. Цырельчук Н. А. Рефлексивное управление : монографія / Н. А. Цырельчук, И. Н. Цырельчук, Н. Н. Цырельчук. – Мн. : МГВРК, 2008. – 512 с.

Tsyrelchuk, N.A., Tsyrelchuk, I.N., Tsyrelchuk, N.N. (2008), *Reflexive Management: monograph* [Refleksyivnoe Upravlenie: monografiya], MHVRK, Mynsk, 512 p.

Акімова Наталія Сергіївна, канд. екон. наук, проф., обліково-фінансовий факультет, Харківський державний університет харчування та торгівлі. Адреса: вул. Амосова, 5, кв. 323, м. Харків, Україна, 61000. Тел.: (057)338-97-78, 0992507838; e-mail: magnolia.fm@mail.ru.

Акімова Наталія Сергеевна, канд. екон. наук, проф., учетно-финансовый факультет, Харьковский государственный университет питания и торговли. Адрес: ул. Амосова, 5, кв. 323, г. Харьков, Украина, 61000. Тел.: (057)338-97-78, 0992507838; e-mail: magnolia.fm@mail.ru.

Akimova Natalia, PhD., Professor, Kharkiv State University of Food Technology and Trade. Address: Amosova, 5/323, Kharkiv, Ukraine, 61000. Tel.: (057)338-97-78, 0992507838; e-mail: magnolia.fm@mail.ru.

Топоркова Олена Вячеславівна, канд. екон. наук, доц., обліково-фінансовий факультет, Харківський державний університет харчування та торгівлі. Адреса: вул. Іскринська, 17, кв. 22В, м. Харків, Україна, 61005. Тел.: (057)338-97-78, 0666008486; e-mail: toporkova.elena@ukr.net.

Топоркова Елена Вячеславовна, канд. экон. наук, доц., учетно-финансовый факультет, Харьковский государственный университет питания и торговли. Адрес: ул. Искринская, 17, кв. 22В, г. Харьков, Украина, 61005. Тел.: (057)338-97-78, 0666008486; e-mail: toporkova.elena@ukr.net.

Toporkova Elena, PhD., Sc. Associate Professor, Kharkiv State University of Food Technology and Trade. Address: Iskrinskaya street, 17/22B, Kharkiv, Ukraine, 61005. Tel.: (057)338-97-78, 0666008486; e-mail: toporkova.elena@ukr.net.

Євляш Тетяна Олександрівна, канд. екон. наук, доц., обліково-фінансовий факультет, Харківський державний університет харчування та торгівлі. Адреса: вул. Дача 55, 11, кв. 145, м. Харків, Україна, 61070. Тел.: (057)338-97-78, 0508827940; e-mail: tanya@evlash.org.ua.

Євляш Татьяна Александровна, канд. экон. наук, доц., учетно-финансовый факультет, Харьковский государственный университет питания и торговли. Адрес: ул. Дача 55, 11, кв. 145, г. Харьков, Украина, 61070. Тел.: (057)338-97-78, 0508827940; e-mail: tanya@evlash.org.ua.

Yevlash Tetiana, PhD., Sc. Associate Professor, Kharkiv State University of Food Technology and Trade. Address: Dacha 55, 11/145, Kharkiv, Ukraine, 61070. Tel.: (057)338-97-78, 0508827940; e-mail: tanya@evlash.org.ua.

*Рекомендовано до публікації д-ром екон. наук, проф. А.С. Крутовою, канд. екон. наук, проф. І.Б. Черніковою.
Отримано 15.04.2017. ХДУХТ, Харків.*